

ДИЈАЛЕКТИКА И ИНТУИЦИЈА У ДОБА ВИРТУЕЛНЕ РЕАЛНОСТИ

Богојевић, С. (2020). *Дијалектика и интуиција у доба виртуелне реалности*.
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци.

Златко Павловић¹

<https://doi.org/10.7251/NSK2102115P>

УДК 004.946:159.956(048.83)

COBISS.RS-ID 136492545

Када професори педагогије студентима говоре о тој науци, објасне им да је она, као и друге науке, настајала у оквиру филозофије, а касније им предоче педагошке идеје неких важнијих филозофа и помену утицај филозофских праваца на педагошке правце и концепције. Пошто се *одради* та обавеза помињања везе педагогије са филозофијом, прелази се на другачије теме, које се тичу научне објективности, метода истраживања, хипотеза, варијабли, мјерења, обраде података, логичког извођења закључака итд. Зато ми о односима филозофије и педагогије често формирамо представу као о нечему узредном и архаичном. Срећом, увијек су постојали (ма како да их је некад било мало) и они педагози који су нас својим дјелима подсјећали да је веза педагогије са филозофијом исконска и зато нужно жива, који су одржавали пламен те везе. Један од таквих педагога је и Светозар Богојевић. Више је дјела којима је он испуњавао ту своју мисију. Једно од њих је и посљедња његова књига *Дијалектика и интуиција у доба виртуелне реалности*.

¹ Златко Павловић је доктор педагошких наука и редовни професор Филозофског факултета Пале Универзитета у Источном Сарајеву. Електронска адреса: zlatkora@yahoo.com

Књига се састоји од пет цјелина. Након увода, у којем нас упознаје са разлозима да се таква два појма као што су *дијалектика* и *интуиција* доводе у везу, аутор у другом и трећем поглављу говори посебно о дијалектици и интуицији. У четвртом поглављу расправља о дијалектичком и интуитивном мишљењу, а у петом о виртуелној реалности као простору у којем се може сагледавати сусрет дијалектике и интуиције.

Као што је то чинио и у неким другим радовима, и у овом Богојевић посматра човјека као биће које је растрзано противрјечностима, које је на неки начин располућено, те стога стално тежи обједињавању те своје располућене природе. Уздизање до разума није човјеку само ставило на главу круну бића које промишља и свијет око себе и себе самог, него је истовремено пригушило ону другу страну његове природе – осјећајну, интуитивну, маштовиту. Богојевић нас подсећа да има мјеста да се на развој човјечанства примијени пословица: *Што добијеш на мосту, изгубиш на ћуприји*. Ову дијалектичку борбу супротности која покреће развојну спиралу можда је најбоље изразио сљедећом реченицом: „На својим почецима човек је био концентрисан на радњу предметом, затим радњу сликом (представом) предмета (почетак интериоризације – нарације), затим на радњу речима (појмовима) којима је предмет означен или замењен (унутрашњи говор и писмо) и на крају (или новом почетку) на игру појмовима у простор-времену виртуелне реалности“ (стр. 43).

Разум и интелигенција омогућили су развој науке и технике, али је техника са припадајућим јој артифицијелизмом довела до тога да човјек изгуби контакт са тоталитетом личности кроз губитак унутрашњег дијалога. Отуд произлази значај и дијалектике и интуиције. Дијалектика подстиче дијалог усаглашавањем, те тако помаже разрјешавању противрјечности друштвеног и индивидуалног бића и отвара пут ка формирању личности у њеном тоталитету. Тоталитета личности нема без баланса између њене конформне и креативне стране. Индивидуа којом владају разум и техника своди се на персону која функционише само на основу конформизма. Да би се успоставила цјелина личности, индивидуа мора упоставити равнотежу, тј. мора јој бити враћена креативност. Средство за такав повратак креативности Богојевић види у интуицији. Дијалектика и интуиција освјетљавају пут којим се можемо кретати тако да не скренемо у крајности рационалности и ирационалности.

Интуиција почива на чулно-естетском осјећању које омогућује да се стварност виртуелизује у контексту који није одвојен од нас самих, па се тако стварност не редукује уопштавањем и свођењем на логичке законитости. Са друге стране, у настојању да превазиђе ограничења формалне логике, дијалектика иницира дијалог са одређеном нотом спекулације, што је на извјестан начин чини сличном интуицији. Техника је довела до замирања унутрашњег дијалога и зато су потребни и дијалектика, која такав дијалог подстиче, а посебно интуиција, која тај унутрашњи дијалог човјека са самим собом отвара још успјешније. Богојевић наглашава тај љековити учинак интуиције, јер она може помоћи и онда када то ни дијалектика, као највиши облик мишљења, не може. Интуиција омогућује да се у стварност унесу доза поietetичности и осјећај чуђења, као истинска духовна храна. Аутор посебно наглашава ту (у доброј мјери изгубљену) способност чуђења над свијетом. Одрасли (рационално мислећи) људи тешко могу да се *уроне* у збивања, тешко постају стварни учесници догађаја. Разлог је то што су изгубили способност чуђења. Чуђење је чаробни кључ за отварање врата која нас одјељују од свијета, оно разбија љуштуру у којој боравимо и омогућује да поново непосредно осјетимо свијет око себе, као што то могу дјеца. Дјеца у свему што се догађа око њих учествују спонтано и природно, живе у свијету као рибе у води. Зато Богојевић каже да нас чуђење враћа отворености за тајну, јер представља зрнце из којег се обнавља људска креативност.

Као што народна мудрост каже да тамо гдје је извор болести најчешће треба тражити и лијек, тако и Богојевић истиче да, иако изгледа парадоксално, техника као извор проблема нуди и његово потенцијално рјешење. Развој науке и технике довео је до развоја информатичких технологија, а ове су произвеле виртуелну реалност. Она отвара неке нове могућности за разрјешавање противрјечности између рационалног и ирационалног дијела људске природе. Виртуелна реалност отвара простор за нову афирмацију човјекове интуиције (узгред се можемо присјетити да се код програмера, а посебно код корисника, високо вреднује интуитивност компјутерског програма). Виртуелизација је саставни дио развоја човјека. Језик је облик виртуелизације у којој се стварност замјењује појмовима. Такав вид виртуелизације омогућио је човјеку нека значајна достигнућа, али уз цијену коју је морао платити у виду замирања једног дијела своје природе. Зато Богојевић

инсистира на неопходности новог вида виртуелизације, који ће омогућити својеврсно обједињавање те природе. Тај нови вид виртуелизације омогућује компјутерски програм и његова виртуелна стварност. Тиме се, поред језика, појављује још један медиј виртуелизације, медиј који реafirмише представно мишљење као оно које је старије и нама ближе од појмовног мишљења (и филогенетски и онтогенетски).

У поглављу које је посвећено дијалектици Богојевић даје преглед различитих схватања о дијалектици те упознаје читаоца и са неким својим промишљањима на ту тему. Објашњавајући значај дијалектике, аутор подсјећа да је позитивистички приступ одбацио спекулацију и у том одбацивању отишао у крајност сужавајући стварност на узрочно-последично и актуелно постојеће. Тиме су позитивисти на неки начин оковали мишљење у окове апстракције, те је оно за човјека постајало све мање смислено, пошто је бивало све даље од његовог, на интуицији заснованог, искуства. Такав приступ изнедрио је науку, која на свој начин ограничава човјеков однос према стварности. Богојевић каже да наука не види цјелину кретања, јер се концентрише на исходе, а не и на исходишта. Научно-рационално мишљење је, прогонећи спекулацију, потиснуло не само интуицију, него је и дијалектичко мишљење прогласило измишљотином као спекулативно мишљење од којег може бити мало користи у објашњавању природних појава. Значај дијалектике је у томе што нас она својом отвореношћу и неуклапањем у логичке системе упозорава да имамо један општи проблем који се огледа у карактеру појмовног мишљења. Рационалност тог мишљења затвара га у просторе апстракције. Вртоглави развој технике, који почива на рационалном научном мишљењу, актуелизовао је овај проблем и указао на потребу да се тражи пут ка повратку спекулацији, али сада на вишем нивоу интуитивности. Богојевић предвиђа да та нова интуиција треба да „потражи и нађе неуобичајено и чудно, чиме обнавља чудесност света и чува чуђење у нама“ (стр. 89).

Поглавље посвећено интуицији аутор почиње приказом неких од нововјековних тумачења интуиције (код Декарта, Лајбница, Канта, Шеллинга, Бергсона и др.). Истиче да је потреба за поновним бављењем интуицијом потакнута Холтоновом идејом о комплементарности логике и интуиције и анализира ограничења логичког научног мишљења. Наиме, како год да су наука и њен рационалистички однос према стварности

донијели човјечанству много тога, временом се почела показивати њихова ограниченост. Колико је категоријални апарат класичне физике неадекватан за описивање стварности аутор илуструје на примјеру квантне механике. Та научна дисциплина показује да је за описивање свијета субатомских појава уобичајена логика непримјењива. У квантној механици говори се о истовременом појављивању честице на два мјеста, о немогућности да се са истим степеном прецизности дефинишу два својства неке појаве, о томе да нпр. електрон има двоструку честично-таласну природу итд. Богојевић указује да све то наводи на идеју како је суштина битка двострука и истовремено даје разлоге за повратак појму *интуиција* као једном од два пута спознаје, а чија је суштина у томе да је спознаја усмјерена на цјелину и да се остварује непосредно, директно. Тај повратак интуицији могао би бити пут за превазилажење ограничења науке и њеног рационалног логичког приступа стварности, који се показује недовољним за њено разумијевање и суштинско мијењање.

Богојевић разматра интуицију и из психолошког угла, кроз анализу развојних токова мишљења код дјетета, и показује како усвајање појмовног, рационалног мишљења доводи до деградације представног мишљења и еидетског памћења, који су важан облик испољавања интуиције. Тако је интуиција код одраслог човјека савременог доба угрожена у основи, па је он у великој мјери изгубио способност интуитивног доживљавања стварности.

Занимљива су и интелектуално интригантна питања која аутор поставља. Он се пита да ли је развој људског мишљења (филогенетски, а тиме и онтогенетски) могао попримити другачији ток, односно да ли је мишљење могло да се развија тако да се сачувају потенцијали интуитивног мишљења, тј. да се сачува комплементарност интуиције са логиком. Поставља питање није ли постојећи развојни ток пригушио развој интуитивног мишљења прије него што је оно могло исказати свој пуни потенцијал. Или другачије: да ли је развој човјека нужно морао да се одвија у простору који је омеђен питањем *или логика или интуиција*, или се у некој варијанти могао кретати у простору који је одређен ставом *и логика и интуиција*.

Аутор је књигу конципирао на логичан начин, почињући објашњењем у чему је смисао довођења у везу интуиције, дијалектике

и виртуелне реалности, настављајући расправом о дијалектици, па расправом о интуицији, да би у претпоследњем поглављу разматрао везу између дијалектике и интуиције, а у последњем све то смјестио у контекст виртуелне реалности. Може се рећи да је структура текста *интуитивна* (иако се оваква употреба тог појма неће слагати са ширином коју аутор подразумева). Могуће је да аутор и на тај начин укључује читаоца у проблематику односа између логичког и интуитивног.

Начин на који види везу дијалектике и интуиције аутор је можда најбоље изразио ставом да интуитивно мишљење, будући да није оптерећено спољашњим привидима, омогућује човјеку да гледа непосредно и у себе и из себе, те се тако јавља као неопходни дадатак унутар дијалектичког мишљења. Он указује и на њихову историјску везу ставом да је „наша склоност дијалектичности, као једној од родних одлика, изникла из врло специфичне креативно хаотичне спонтаности интуитивног мишљења“ (стр. 148).

Зато захтјев за одрицањем од интуитивног мишљења води одрицању и од дијалектичког мишљења, дијалектичке логике и остајању у границама формалне логике. Аутор каже да замјерке упућене интуицији, које се тичу њене спекулативности, нису довољан разлог за њену елиминацију, јер то заправо и није изводљиво. Исконски сусрет дијалектике и интуиције аутор налази у спонтаној дјечјој игри која својом природом омогућује да будемо истовремено окренути и према унутра и према вани, да будемо и субјекти и објекти догађаја. Будући да игра губи своје мјесто у савременом свијету, сужава се и тај простор за сусрет дијалектике и интуиције, али се отвара један нови. Омогућен је виртуелном појавношћу компјутерског програма, која, слично игри, али сада посредно, отвара простор за нови сусрет дијалектичког и интуитивног мишљења.

У последњем поглављу аутор даје завршну анализу односа дијалектике, интуиције и виртуелне реалности. Наглашава да нам дијалектика говори како мудрост није у невиној спонтаности, али ни у хладној тачности суве логике. Она нас учи да ниједно од то двоје није могуће у потпуно чистом виду и потпуно независно једно од другог. Дијалектика указује на то да је живот пун противрјечности, па је и та противрјечност интуитивног и рационалног саставни дио живота. Богојевић опет истиче виртуелну реалност као појаву која отвара један нови простор у

којем се показује дијалектичност односа између рационалног и ирационалног. Она нам враћа *људско право* на ирационалност, која готово да је прогнана из репертоара људског понашања, и тако омогућује обнову поуетичког односа према стварности, омогућује нам да се интуитивно, са ослонцем на машту, повежемо са цјелином те стварности.

Уз одређене недоумице на том плану, на које такође скреће пажњу, аутор виртуелну реалност види као потенцијалну могућност за разрјешавање неких противрјечности људске природе. Она отвара један нови свијет у којем човјек може бивствовати. Истина, он у ту нову стварност уноси све своје карактеристике, али се начини њиховог испољавања, као и односи међу њима у том новом простору бивствовања манифестују на другачији начин. Зато је могуће да се у виртуелној стварности нека суштинска питања људске природе отварају у другачијем свјетлу, па и да се отварају нови путеви за потенцијално разрјешавање неких противрјечности те природе.

Аутор је проблемима човјека, његове егзистенције, развоја и утемељења у стварности приступио првенствено из филозофског угла, али је достојна поштовања и његова способност да у свој приступ интегрише садржаје из тако разноликих области као што су неуронауке, психологија, педагогија, теорија еволуције, квантна механика, теорија релативности, електротехника. И на тај начин аутор диже глас против парцијализације у односу човјека према свијету и на неки начин нас враћа поимању свијета карактеристичном за филозофе старих времена, који су настојали да га захватају и разумијевају у његовом тоталитету.

Иако је у овој Богојевићевој књизи веза педагогије са филозофијом мање експлицитна него у неким другим његовим дјелима, она је и те како присутна, али је у овом случају аутор на њу мање директно указивао, а више је остављао да лебди у простору између редова. Тако је читаоца педагошке провенијенције довео у прилику да сам открива те везе и ступа у неку врсту интелектуалне игре са аутором.

Књига *Дијалектика и интуиција у доба виртуелне реалности* биће корисно (и изазовно) штиво свима онима који се баве човјеком и његовим бивствовањем на овом свијету, посебно када то бивствовање сагледавају у контексту изазова савременог доба.